

УДК 378:147:004

Наталія Савченко

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ORCID ID 0000-0003-0420-3289

DOI 10.24139/2312-5993/2024.03/105-116

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ, ФОРМУВАННЯ ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ

У статті зроблено спробу проаналізувати розвиток громадянської освіти та громадянського виховання в Україні, окресливши пріоритети державної освітньої політики. Позиціювання України як європейської, демократичної, суверенної країни визначає пріоритети сучасного розвитку вітчизняної системи виховання: зорієнтованість на загальнонаціональні цінності, зокрема цінності громадянського суспільства. З огляду на це в Україні за період суверенного розвитку держава, формуючи пріоритети освітньої політики, надавала належну увагу проблемам громадянської освіти та громадянського виховання. Але нинішні, часто суперечливі, тенденції та виклики (військовий стан країни: глобалізація, національне самовизначення і зростання ксенофобії, вияви тероризму; демократизація і утиски прав людини; технологічний процес і екологічна небезпека тощо) актуалізують нові підходи до розв'язання проблем освітньої політики в Україні з питань громадянського виховання, громадянської освіти на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства.

Обґрунтовано, що громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає: 1) політичний вимір – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади; 2) правовий вимір – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків; 3) культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнародних відносин; 4) соціальний та економічний вимір – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства; 5) європейський вимір – усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті; 6) глобальний вимір – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності.

Доведено, що останні законодавчі зміни дають можливість упроваджувати громадянську освіту у формальному, неформальному та інформальному вигляді. Агентами її впровадження залишаються в першу чергу заклади освіти, а в другу – громадські організації. А опановувати громадянську освіту потрібно починаючи із дитячого садка і не закінчувати, за потреби, протягом всього життя.

Ключові слова: *громадянська освіта, громадянське суспільство, формальна, неформальна та інформальна освіта, заклади освіти, громадські організації, соціалізація особистості, національна свідомість, громадянська позиція, загальна культура, цінності.*

Постановка проблеми. *Позиціювання України як європейської, демократичної, суверенної країни визначає пріоритети сучасного*

розвитку вітчизняної системи виховання: зорієнтованість на загальнонаціональні цінності, зокрема цінності громадянського суспільства. З огляду на це в Україні за період суверенного розвитку держава, формуючи пріоритети освітньої політики, надавала належну увагу проблемам громадянської освіти та громадянського виховання. Але нинішні, часто суперечливі, тенденції та виклики (військовий стан країни: глобалізація, національне самовизначення і зростання ксенофобії, вияви тероризму; демократизація і утиски прав людини; технологічний процес і екологічна небезпека тощо) (Бобрицька, 2012) актуалізують нові підходи до розв'язання проблем освітньої політики в Україні з питань громадянського виховання, громадянської освіти на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства. Визначення євроінтеграційних пріоритетів для України показує, що для їх розвитку та послідовного втілення необхідна велика кількість змін. Приклади успішних держав світу, зокрема країн Європи, показують, що цей процес є тривалим та потребує значних зусиль усіх громадян, а не лише влади. Якщо цей процес є хаотичним і не систематизованим, то наслідки для конкретної людини, а найбільше для держави можуть мати невідворотний характер. І хоча для євроінтеграції України більшість вважають необхідними ряд економічних реформувань та перетворень, але, на нашу думку важливу роль у цьому процесі також відіграє громадянська освіта.

Аналіз актуальних досліджень. Суттєвий внесок у розроблення теоретичних й прикладних проблем громадянської освіти та громадянського виховання внесли В. Бобрицька, А. Зуйковська, С. Кисельов, С. Рябов, В. Савельєв та інші науковці. Окресленими науковцями здійснено низку напрацювань, які присвячено проблемам формування сучасної освітньої політики з урахуванням запитів громадянського суспільства, обґрунтування цінностей громадянської освіти та громадянського виховання в контексті цінностей та ідеалів освіти України. Проте, незважаючи на широке коло наукових розвідок у досліджуваному напрямі, комплексне вивчення феномену громадянської освіти та громадянського виховання молоді як важливого пріоритету освітньої політики України не було здійснено, що й обумовило актуальність здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті – проаналізувати розвиток громадянської освіти та громадянського виховання в Україні, окресливши пріоритети державної освітньої політики.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети було використано такі методи дослідження: теоретичні: аналіз педагогічної літератури, нормативних документів, матеріали періодичних видань із теми дослідження; структурно-логічний аналіз та систематизація; зіставлення різних поглядів на проблему; узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема виховання у душі прав людини багато років є постійним об'єктом уваги Ради Європи і європейського суспільства. Тому саме громадянська освіта не як шкільний предмет, а як напрям та освітня політика, ще має постати у центрі уваги освітян, політиків та суспільства загалом в Україні.

Європейські держави у цьому плані мають значний досвід. Початком європейської програми громадянської освіти можна вважати 1978 рік, коли ЮНЕСКО було проведено Міжнародний конгрес з викладання прав людини. Конгрес підготував рекомендації щодо освіти в галузі прав людини. На підставі цих рекомендацій Комітет міністрів Ради Європи ухвалив резолюцію «Про вивчення прав людини» (Соннова,2016). Рада Європи 1982 р. організувала й провела конференцію «Підготовка до життя», на якій підкреслювалося, що майбутнє Європейського співтовариства залежить «від здатності й готовності всіх членів прийняти, зберегти й підтримати загальнолюдські цінності, демократію й права людини» (Соннова,2016). Тобто для того, щоб інтегруватися у європейський простір необхідно українцям поділяти їх цінності та мислити відповідно. Пізніше об'єднана Європа приймала ще ряд програм, проєктів, декларацій спрямованих на розвиток активної громадянської позиції через навчання упродовж усього життя як у межах формального, так і неформального освітнього середовища, навчання демократії і розвитку громадянського суспільства. У 2000 р. міністри освіти європейських країн прийняли «Краківську резолюцію і проєкт керівних принципів навчання демократії», де серед іншого зазначалося, що громадянська освіта ґрунтується на багатовимірному підході до громадянства, що включає: 1) політичний вимір – участь у процесі прийняття рішень та використання політичної влади; 2) правовий вимір – знання та використання прав громадянина, дотримання його обов'язків; 3) культурний вимір – повага до історії і культури інших народів, внесок у розбудову мирних міжнаціональних відносин; 4) соціальний та економічний вимір – боротьба з бідністю та відчуженням, пошук нових форм праці і зміцнення громади, виявлення економічних чинників розвитку демократичного суспільства; 5) європейський вимір –

усвідомлення єдності та багатоманітності європейської культури, навчання жити в європейському контексті; б) глобальний вимір – усвідомлення та сприйняття глобальної солідарності (Василенко, 2021).

Політична культура України все більше стає національною та незалежною. З кінця 90-их років ХХ століття відбувається повернення до цієї проблематики уваги науковців та практиків. Певні розробки та напрацювання у цих питаннях мають С. Рябов, А. Карнаух, А. Зуйковська, О. Шестопалюк, Н. Жабінець. О. Пометун, Т. Ремех, Е. Ламах розробили методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти» (Карнаух, 2007). Це мало місце і завдяки значній роботі міжнародних програм та організацій. Так, з 1997 по 2002 рік здійснювався канадсько-український проєкт «Демократична освіта» (університет Queen's, Кінгстон, Онтаріо). Рада міжнародних досліджень і обмінів (IREX) та програма розширення доступу до Інтернету (IATP) здійснили проєкт «Мережа громадянської освіти в Україні». У 2000-2003 роках було здійснено низку заходів (розробка експериментальних навчальних програм, створення навчальних посібників, проведення семінарів і тренінгів) у межах «Трансатлантичної програми підтримки громадянського суспільства в Україні» (Пометун, 2019).

На державному рівні розроблені і прийняті «Національна доктрина розвитку освіти», «Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти», в яких серед пріоритетів розвитку освіти в Україні визначено формування громадянської компетентності. На засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України 26 березня 2015 р. було прийнято «Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді». Відповідно до цієї концепції передбачена комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх установ, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації (Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, 2015).

Все ж національно-патріотичне виховання лише частково розкриває сутність громадянської освіти. Тому в різні роки розроблялися і пропонувалися для обговорення різними експертними та освітніми установами концепції та стратегії громадянської освіти в Україні. І нарешті після багатьох обговорень та дискусій було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні (Далі – Концепція). Завдяки цьому в Україні нарешті поняття громадянської освіти стало уніфіковано, і вже кожен дослідник чи експерт не може трактувати її по-своєму. Громадянська освіта в цій Концепції розуміється як навчання та громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей (Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р). Хоча це поняття можна й ширше розглядати. Насамперед, це навчання населення країни, особливо молоді, виконувати свою роль як громадянина; це набування теоретичних знань і формування практичних умінь і навичок основ демократії, прав і обов'язків громадян плюралістичного суспільства, вирішення конфліктних ситуацій, розвиток толерантності для розуміння і сприйняття світу; спеціалізовану, систематичну підготовку людей до суспільного життя в умовах демократії та можливість здійснення громадського контролю над владою всіх рівнів.

Громадянська освіта має бути спрямована на всіх громадян держави, але здійснюватися різними підходами. В результаті чого громадяни мають отримати громадянські компетентності, що базуються на відповідних ціннісних орієнтирах (цінностях активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав), принципах верховенства права, демократії і надають можливість кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну приналежність до територіальної громади та держави (Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р).

Щодо основних груп населення, то це насамперед учні закладів освіти та доросле населення країни. Одним із важливих завдань, що має вирішити громадянська освіта, є навчити дітей діяти у різноманітних ситуаціях, адже людина повинна мати не стільки конкретні знання і

уміння, скільки здатність не відступати перед незнанням і невмінням чого-небудь (Куксенко, 2001). Навчання громадянській освіті старшокласників/старшокласниць спрямоване на реалізацію загальної мети середньої освіти, що сформульована у концепції Нової української школи. Вона полягає у розвитку та соціалізації особистості, формуванні її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, навичок життєзабезпечення та професійних якостей (Карнаух, 2007). Найважливішою метою громадянської освіти дорослого населення є навчання їх вмінню конструктивно співпрацювати з владою та здійснювати контроль за нею. Якщо в процесі навчання і виховання відбувається оволодіння правилами і нормами загальноприйнятних відносин між особою і суспільством за умов демократії, то тоді навіть може здійснюватися ефективний громадський контроль. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою.

Формування громадянської свідомості, позиції, критичного мислення, оволодіння знаннями, які необхідні для здійснення громадського контролю, дотримання прав людини та громадянина, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ, використання судової системи для захисту громадянських прав, використання інших механізмів захисту прав людини на національному та міжнародному рівні, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, національно-патріотичне виховання, медіаосвіта та залучення до волонтерської діяльності відбувається в Україні декількома шляхами. Як правило це два основні – формальна та неформальна освіти, які є більш відомі широкому загалу та третій – інформальна освіта.

Формальна освіта, а точніше виховання в Україні починається ще з дошкільної ланки. Це період першого етапу соціалізації особистості. Тут відбувається формування головних цінностей та установок особи, почуття людської гідності, поваги до інших, толерантності, схильності до несилових способів розв'язання конфліктних ситуацій, почуття солідарності й готовність співпрацювати з іншими людьми. Цей етап можна назвати процесом громадянської освіти, а доречніше використовувати поняття – громадянське виховання. Саме в програмах

дошкільних навчальних закладів передбачено розкриття і обробка з дітьми у віці 3-6 років тем, що стосуються патріотичного та правового виховання. Діти отримують уявлення про сім'ю, роль кожного члена сім'ї, про сімейні свята, про дитячий садок, про користь праці дорослих, про своє місто, про національні символи, одяг, традиції і т.д.; їх вчать радувати рідних, поважати їх, допомагати старшим, правильно активно відпочивати і т.д.

Після початку навчання в школі процес громадянської освіти набуває більш чітких обрисів, оскільки відбувається формування системи цінностей і настановлень людської поведінки. Тоді дитина отримує знання і формує вміння, необхідні для життя в суспільстві. Саме на цьому етапі важливого значення набуває когнітивна складова політичної освіти – систематичні, всеохоплюючі знання про влаштування суспільства, його інститути й керівні органи, про закони й правила, що визначають стосунки людей між собою та з владою, перебіг суспільних процесів, про права, свободи, привілеї та, з іншого боку, про відповідальність і обов'язки людини і держави (Карнаух, 2007). Окремо протягом часу навчання в старшій і середній школі вивчається детально історія України. В рамках вивчення історії передбачено і патріотичне виховання дітей та молоді.

Третій етап соціалізації в межах формальної освіти – професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта та навчання у вищій школі. Це період розширення й поглиблення знань про права людини, осмислення філософських, культурних, юридичних і економічних передумов, формування громадянської позиції та суспільно-політичної орієнтації особистості. І на цьому етапі громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері. Мета і завдання громадянської освіти у вищій школі реалізуються в ході засвоєння всіх дисциплін, серед яких особливе значення мають предмети соціально-гуманітарного циклу. Вони формують у студентів уявлення про суспільство і безпосередньо спрямовані на становлення громадянських компетенцій.

Загалом у формальній освіті громадянські компетентності здобуваються під час освітнього процесу, позанавчальної діяльності, зокрема в органах учнівського та студентського самоврядування та у партнерстві з громадськими об'єднаннями.

На противагу, а скоріше на підтримку формальної громадянської освіти потужно розвивається в Україні *неформальна*. Неформальна освіта у сфері громадянського виховання та освіти підтримується неурядовими організаціями різного рівня та неформальними освітніми установами, закладами культури, соціального захисту, молодіжними центрами, об'єднаннями та іншими.

Неформальна освіта в сфері громадянського виховання та освіти зараз активно реалізується шляхом створення інформаційних ресурсів та програм. Наприклад, створений сайт «Prometheus», представлений викладачами кращих вузів України (Громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів, 2020). Тут створюються і розміщуються масові відкриті онлайн курси на веб-платформі, де надається безкоштовна можливість університетам, організаціям і провідним компаніям публікувати і поширювати курси на цій платформі. Головним гаслом проєкту є – кращу освіту для кожного.

Трохи іншим напрямком є Центр політичних студій та аналітики «Ейдос» – це аналітично-ресурсна організація, заснована в 2007 році з метою об'єднання зусиль громадськості для розвитку в Україні громадянського суспільства, демократичних інститутів і ефективного місцевого самоврядування (Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», 2007). Активісти Центру займаються дослідженням державної політики, кращих практик ефективного державного адміністрування і супроводом по їх впровадженню, а також сприяють розвитку локальної демократії. Їх місія – побудова системи взаємної відповідальності між органами влади і громадянами України.

Громадянська освіта має розвивати широкі уявлення учнів, студентів про світ і ролі в ньому людини, виховувати толерантність і повагу до тих, хто має інші переконання, формувати розвинені морально-інтелектуальні якості, стверджувати гуманістичні правила і норми співжиття, вкорінювати в свідомості основні принципи волелюбності і самодисципліни духу, правової та політичної культури, економічного мислення, патріотизму, виробляти вміння відстоювати свої права і свободи, потреби й інтереси в єдності з інтересами держави і суспільства, культивувати в свідомості учнів розуміння свободи і формування громадянської зрілості. Для того, щоб демократія змогла вижити і працювати, молодь повинна навчитися розуміти важливість правопорядку, спільно працювати в ім'я поліпшення суспільства, демонструвати толерантність до політичних опонентів, критично

ставитися до показань з засобів масової інформації, стати активним учасником цивільного і політичного життя. Справжнім творцем демократії може стати громадянин, який не тільки знає догми закону, але і розуміє межі власних домагань, їх допустимості чи недопустимості. Така людина правильно представляє не тільки те, на що йому вказують на протязі його життя інститути держави, а й те, на що слід вказувати йому самому (через референдуми, вибори, виступи в засобах масової інформації і т.п.) в межах правового поля.

До змісту громадянської освіти мають входити проблеми (як загальні, так і місцеві, регіональні), що хвилюють кожного, щойно він починає усвідомлювати себе в суспільстві. Оскільки громадянська освіта повинна давати і формувати знання, уміння, навички і позиції з політичних, економічних, правових, морально-етичних питань, то відповідними повинні бути і теми занять: політичні системи, конституційне облаштування держави, сила і влада, суспільство, освіта виборців, права людини і відповідальність, правила і закони, обов'язки, справедливість, свобода і примус, співробітництво і конфлікт, рівність і багатоманітність, власність, відмінності між людьми і толерантне ставлення до них, порушення закону і неправомірні дії, демократія і тоталітаризм, відповідальність за навколишнє середовище, повага до себе і до оточуючих, дружба, чесність, вірність (Куксенко, 2001).

Інформальна освіта, що передбачена Концепцією є найменш розвинутою в Україні. Вона передбачає: забезпечення умов для громадянської самоосвіти через включення відповідного змісту в навколишнє середовище (сквери, вулиці тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; бібліотеки тощо); створення умов органами місцевого самоврядування для отримання практичних навичок врядування і управління членами громади шляхом їх залучення до прийняття рішень на місцевому рівні; сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного саморозвитку, включаючи книговидання, кінематограф, культурні продукти, туризм, онлайн-платформи та активне інформування про такі ресурси; підтримання інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через засоби масової інформації для розвитку громадянських компетентностей (Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р.).

Цікавим нововведенням за Концепцією є включення до стандартів вищої освіти, зокрема спеціальностей, що передбачають присвоєння кваліфікації педагогічного працівника, громадянських компетентностей; теоретичну і практичну підготовку для здійснення громадянської освіти у сфері формальної, неформальної та інформальної освіти; розроблення нових моделей виховання та навчання, нових навчально-методичних матеріалів для проведення занять та практичного засвоєння нових тренінгових методик з громадянської освіти; розроблення методик оцінювання ефективності громадянської освіти; збір, узагальнення та системний аналіз міжнародних і вітчизняних технологій, форм і методів роботи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на нашу думку, варто продовжити та посилити роботу з вироблення моделі громадянської освіти в Україні, яка б корелювалася з міжнародними документами, зокрема Ради Європи, які Україна ратифікувала, та враховувати національну специфіку, традицію та практику.

ЛІТЕРАТУРА

- Асламова, Т., Бакка, Т., Бортніков, В. та ін. (2008). *Громадянська освіта: теорія і методика навчання*. Київ: Видавництво ЕТНА-1. (Aslamova, T., Bakka, T., Bortnikov, V. et al. (2008). *Civic Education: Theory and Methods of Teaching: A Study Guide for University Students*. Kyiv: ETNA Publishing House-1).
- Бобрицька, В. І. (2012). Освітня політика в умовах формування громадянського суспільства. *Восьмі юридичні читання. Правові проблеми взаємодії влади і громадянського суспільства*: зб. матеріалів міжнарод. наук. конф. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 227-230. (Bobrytska, V. I. (2012). Educational policy in the context of the formation of civil society. *Eighth legal readings. Legal Problems of Interaction between the Government and Civil Society: Proceedings of the International Scientific Conference*. Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University, 227-230).
- Василенко, О. В. (2021). *Становлення і розвиток громадянської освіти в європейських країнах*. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf> (Vasilenko, O. V. (2021). *Formation and development of civic education in European countries*. Access mode: <http://lib.iitta.gov.ua/8120/1/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>).
- Карнаух, А. (2007). Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді. *Політичний менеджмент*, 6, 82-88. (Karnaukh, A. (2007). Civic education as a means of forming the political culture of youth. *Political management*, 6, 82-88).
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді*. (2015). Режим доступу: mon.gov.ua/content/Новини/2015/06/16/konczepczyia.doc

- (*Concept of national-patriotic education of children and youth*. (2015). Available at: mon.gov.ua/content/News/2015/06/16/konczepczyia.doc).
- Куксенко, С. (2001). Громадянська освіта в середній школі. *Громадянська Освіта*, 06. Режим доступу: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657> (Kuksenko, S. (2001). Civic education in secondary school. *Civic Education*, 06. Access mode: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1007566657>).
- Пометун, О. (2019). *Методичний посібник для позакласних занять «Кроки до демократії: 17 уроків громадянської освіти»*. Режим доступу: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952> (Pometun, O. (2019). *Methodological guide for extracurricular activities "Steps to Democracy: 17 lessons of civic education"*. Access mode: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1123752952>).
- Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03 жовтня 2018 р. № 710-р <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (Order "On Approval of the Concept for the Development of Civic Education in Ukraine" of October 03, 2018, No. 710-p <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>).
- Соннова, М. (2016). Зарубіжний та вітчизняний досвід громадянського виховання. *Вісник Львів. ун-ту. Серія пед.*, 21. Ч. 1, 123-130. (Sonnova, M. (2016). Foreign and domestic experience of civic education. *Bulletin of Lviv University. Pedagogical Series*, 21. Ч. 1, 123-130).
- Сайт Центру політичних студій та аналітики «Ейдос». <http://eidos.org.ua/pro-nas/> – (Website of the Center for Political Studies and Analysis "Eidos" <http://eidos.org.ua/pro-nas/>).
- Сайт-громадський проєкт масових відкритих онлайн-курсів <https://prometheus.org.ua/>. (A public website project of massive open online courses. <https://prometheus.org.ua/>).

SUMMARY

Savchenko Nataliia. Civic education as a way of development and socialization of the individual, formation of his/her national identity and civic position.

The article attempts to analyze the development of civic education and civic upbringing in Ukraine, outlining the priorities of the state educational policy. The positioning of Ukraine as a European, democratic, sovereign country determines the priorities of the modern development of the national education system: focus on national values, in particular the values of civil society. In view of this, in Ukraine, during the period of sovereign development, the state, when formulating educational policy priorities, paid due attention to the problems of civic education and civic education. However, current, often contradictory, trends and challenges (martial law of the country: globalization, national self-determination and the growth of xenophobia, manifestations of terrorism; democratization and human rights violations; technological process and environmental hazards, etc.) actualize new approaches to solving the problems of educational policy in Ukraine on civic education and civic education at the present stage of development of civil society.

It is substantiated that civic education is based on a multidimensional approach to citizenship, which includes: 1) political dimension - participation in the decision-making process and the use of political power; 2) legal dimension - knowledge and exercise of citizen's rights, observance of their duties; 3) cultural dimension - respect for

the history and culture of other nations, contribution to the development of peaceful interethnic relations; 4) social and economic dimension - the fight against poverty and exclusion, the search for new forms of work and community strengthening, identification of economic factors for the development of a democratic society; 5) European dimension - awareness of the unity and diversity of European societies; 6) global dimension - awareness and perception of global solidarity.

It is proved that recent legislative changes make it possible to implement civic education in formal, informal and informal forms. The agents of its implementation are primarily educational institutions, and secondarily public organizations. And civic education should start in kindergarten and continue throughout life, if necessary.

Key words: *civic education, civil society, formal, non-formal and informal education, educational institutions, public organizations, socialization of the individual, national consciousness, civic position, general culture, values.*

УДК 371.124

Артем Стрижаков

ТОВ «Цифромаркет»

ORCID ID 0000-0003-1407-939X

DOI 10.24139/2312-5993/2024.03/116-127

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті доведено, що інтенсивність будь-якої діяльності визначається соціальною активністю. Для вивчення досвіду інтенсифікації соціалізації особистості в умовах базових закладів вищої освіти нашої експериментальної роботи ми використали порівняльний аналіз частотних розподілів індексу інтенсифікації та його складових (виховання, середовища та комунікації). Критерій – це суттєва ознака, на основі якої ми відрізняємо рівень інтенсифікації соціалізації особистості експериментальних і контрольних груп залежно від змісту організаційних впливів. Обґрунтовано, що загальним критерієм інтенсифікації соціалізації особистості недоцільно виділяти будь-яку одну сторону: жоден із критеріїв взятий окремо не є достатнім для оцінки ефективності організації інтенсифікації соціалізації особистості. Різноманітні функції організації діяльності потребують оцінок, які зорієнтовані на різні групи характеристик. Завдання дослідника полягає у визначенні сукупності критеріїв. Вибрані критерії необхідно подати у вигляді, який відповідає конкретній системі інтенсифікації та її функціям.

Ключові слова. *Діяльність, активність, особистість, соціалізація, виховання, середовище, комунікація, критерій, рівень.*

Постановка проблеми. Інтенсивність будь-якої діяльності визначається соціальною активністю. Активність – це певне поєднання властивостей особистості, певний стан людського індивіда, що виявляється в інтенсивності діяльності, спрямованої на задоволення певних матеріальних і духовних потреб людини. Так, деякі науковці вважають, що в понятті «соціальна активність» відбита спрямованість на слугування інтересам суспільства, вона сприяє формуванню